

ne dair olup iki bölümden oluşur. Birinci bölüme ait eksik bir yazma nüshası Library of India Office'de bulunmaktadır (bk. Ethé, s. 145).

Bazı kaynaklarda Cemâl el-Hüseynî'nin bunlardan başka aruza dair Farsça *Tekmülû's-sınâ*'a adlı bir eserinden de bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemâl el-Hüseynî, *Ravzatü'l-ahbâb* (trc. Ben-lizâde Mahmûd el-Mağnisavî), İstanbul 1268, I-III; Hândmîr, *Ḥabibü's-siyer*, IV, 112, 332-333, 358-359, 377, 515, 583, 616; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1365 hş., s. 526-528; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1385, I, 170; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, s. 145; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 184, 189-191; I/2, s. 1254-1255; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 2703; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VI, 285; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 147; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 664; *A'yânü's-Sî'a*, VIII, 145; "Cemâlülhüseynî", *İA*, III, 88; R. M. Savory, "Djamâl al-Husaynî", *EI*² (İng.), II, 420.

 MEHMET AYKAÇ

CEMÂL-i KARŞİ

(جمال قرشي)

(ö. 702/1303'ten sonra)

XIII. yüzyılda yaşayan Türkistanlı ilim adamı ve idareci.

628'de (1230-31) Almalığ civarında doğdu. Babası Balasagunlu bir hâfız olup annesi Merv şehriden köklü bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini Zahîrüddin Eşref b. Necîb el-Kâsânî'den yaptı. Daha sonra, eseri *Mülhâkâtü's-Şurâh*'ta büyük bir İslâm âlimi olarak tanıtıp öv-

düğü Bedreddin Muhammed el-Farahî'nin hizmetine girdi (646/1248-49). Arından Tuğrul Han unvanıyla bir hâne-dan kuran Buzar'ın oğlu Suğnak Tegin'in teveccühünü kazanarak Suğnak'ın oğlu İlbutar ile Cuci'nin kızı olan Moğol Prensesi Bulgan Biki'nin hocalığına getirildi. Divanda kendisi için yer sağlayan Sadr Burhâneddin'in himayesinden de faydalandı ve Karşî lakabıyla anılmaya başlandı. 662'de (1263-64) Kâşgar'a sürgün edildi, burada Sadr Kemâleddin ile tanışarak onun iltifatları **İSLAM ANSİKLOPEDİSİ** Bundan sonra 1303'e kadar Orta Asya'nın önemli şehirlerini dolaştı ve devrin pek çok âlim ve şeyhiyle tanıştı. Bu seyahatler, ünlü eseri *Mülhâkât*'ın hazırlanmasında faydalı oldu. Nitekim 1273 yılında Şâş'tan (Taşkent) Aşağı Seyhun boylarına inerek Barçkend ve Çend şehirlerini ziyaret eden Karşî, Barçkend'de tanıştığı Hüsâmeddin Hâmid b. Âsım el-Barçnîliğ (Barçinî, Barçkendî) adlı fıkıh âliminin eserlerini inceleme imkânı buldu ve *Mülhâkât*'ta bu eserlere dair bilgiler verdi.

Cemâl-i Karşî'nin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte *Mülhâkât*'ın Çağatay Hanı Kaydu'nun oğlu Çapar'ın tahta geçişinin ilk yıllarında tamamlanmış olması, 702'den (1303) sonra fazla yaşamadığını düşündürmektedir. Karşî nisbesi (karşî = saray) kendisine Almalığ'daki yöneticilerle ilişkilerinden dolayı verilmiş olup Kureys ile bir ilgisi yoktur.

Eserleri. 1. *eş-Şurâh mine's-Şihâh*. Cemâl-i Karşî 1282'de kaleme aldığı bu eserinde Cevherî'nin *es-Şihâh* adlı Arap-

Cemâl-i Karşî'nin eş-Şurâh mine's-Şihâh adlı eserinin unvan sayfası

ça lugatını kısaltarak her kelimenin Farsça karşılığını vermiştir. Birçok yazması bulunan eser defalarca basılmıştır (bk. GAS, VIII, 220-221). 2. *Mülhâkâtü's-Şurâh eş-Şurâh mine's-Şihâh*'a XIV. yüzyıl başında yazdığı uzunca bir zeyildir. Barthold'un *Turkestan v epoxu Mongol' skogo naşestviya* adlı eserinin I. cildini (Petersburg 1898) oluşturan "Metinler" (s. 128-152) içinde bir özeti yayımlanan *Mülhâkât* Arapça'dır. Eser Türkistan'da kurulan devletler, özellikle Karahanlılar ve Çağatay hanları hakkında değerli bilgiler ihtiva eder; ayrıca şöhret kazanmış olan şeyhler ve âlimlerden de bahseder. Verilen bilgiler çoğunlukla efsane kabilinden ise de bazan tarihî ve kronolojik mâlumata rastlanır. Özellikle müellifin çağdaşı şeyh ve âlimler hakkında eserde yer alan rivayetler bu devrin fikir hayatı bakımından önemlidir. Barthold'a göre, eserde zaman zaman Arap-Fars ve Türk dillerinin mukayeselerine rastlanması, bugüne kadar elde edilen bilgiler çerçevesinde ilk karşılaştırma örnekleri olarak dikkati çeker. M. Fuad Köprülü ise eseri, Karahanlılar devrinde Doğu Türkistan'da İslâmî ve edebî ilimlerdeki gelişmenin önemli bir delili kabul eder. Karşî bu eserinde ayrıca gezdiği yerlerin coğrafyası ile bölge insanların etnik yapıları hakkında da bilgiler verir. Meselâ Sığnak'ın da içinde bulunduğu bazı şehirler Türkmen ülkeleri (bilâdü't-türkime) olarak adlandırır ve özellikle Barçkend'in Türkmen yurdu olduğunu belirtir. Faruk Sümer, Aşağı Seyhun bölgesi hakkında verdiği bilgilere dayanarak bu bölgedeki Türkmenler'in Selçuklular'la ilgili hâtıraları saklayabilmiş olduklarını ifade eder.

Cemâl-i Karşî'nin eş-Şurâh mine's-Şihâh adlı eserinin II. Bayezid'in mütalaaesi için hazırlanan nüshasının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 1124)

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1077; Serkis, *Mu'cem*, I, 707; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 156, 279; Rieu, *Catalogue*, II, 507; H. F. Hoffman, *Turkish Literature, A Bio-Bibliographical Survey*, Utrecht 1969, III/1-3, s. 84-89; Sezgin, *GAS*, VIII, 220-221; Barthold, *Türkistan*, s. 67-68; a.m.f., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. K. Yaşar Koprıman — İsmail Aka), Ankara 1975, s. 200, 345; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 112, 571-573; Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 109-110; P. Jackson, *Djamil Karshî*, *El² Suppl.* (Ing.), s. 240.

MUSTAFA BUDAK

CEMÂL el-MALATÎ

(جمال الملطى)

Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn
Yûsuf b. Mûsâ b. Muhammed
el-Malatî el-Halebî
(ö. 803/1400)

Hanefî fakihî.

Aslen Harputlu olup 725 (1325) veya 726 (1326) yılında Malatya'da doğdu. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ve bazı temel metinleri ezberledi. Tahsiline daha sonra yerleştiği Halep'te devam etti. Ardından Mısır'a giderek Kıvâmüddin el-İtkânî, Alâeddin et-Türkmânî, İbn Hişâm en-Nahvî, İzzeddin İbn Cemâa ve Hâfız Moğoltay b. Kılıç'tan dersler aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Halep'e dönerek ders ve fetva vermeye başladı. Emir Tağrıberdî tarafından Halep'te yaptırılan camide ders okutmakla görevlendirildi.

Daha sonra Sultan Berkuk tarafından davet edilerek Mısır Hanefî kadılığına getirildi (Rebülâhîr 800/Ocak 1398). Aynı zamanda Sarkıtmışiyye Medresesi'nde de ders verdi. Malatî Hanefî olmasına rağmen Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ını okutur, çeşitli mezheplere mensup talebelere kendi fıkıhlarını öğretirdi. Bedreddin el-Aynî başta olmak üzere birçok talebe yetiştirdi. Rebülâhîr 803'te (Kasım-Aralık 1400) Kahire'de vefat etti.

Vakıfların *istibdâl**ine izin verme konusunda aşırı gitmek, hıristiyana karşılık müslümana kısas uygulamak gibi birtakım icraatı yanında faizli bazı muameleleri meşrû sayan çeşitli hile-i şer'iyye yollarını câiz kabul etmesi ve esrar imalinde kullanılan Hint kenevirinin yenilebileceğine fetva vermesi sebebiyle eleştirilmiştir.

Malatî'nin mal edinme konusunda da çok gayretli olduğu, otuz yıl kadar ya-

sadığı Halep'te özellikle *îne** denilen bir satış çeşidi yoluyla büyük servet kazandığı, ancak Timur ordularının bölgeyi istilâsı sonunda hepsini kaybettiği belirtilmektedir. Bölge âlimlerini toplayarak halkın mallarına el koymak için fetva isteyen Timur'a karşı çıkarak bunun şer'an câiz olmayacağına onu ikna etmesi ve her gün belli miktarda sadaka dağıtması iyilikleri arasında zikredilmektedir.

Tahavî'nin *Müşkilü'l-âşâr*'ına Ebü'l-Velid el-Bâcî'nin *Muhta* TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ 7. CİLT ık yer aldığı *âşâr* adıyla yazdığı muhtasar olan *el-Mu'taşar mine'l-Muhta* şar adlı eseri Haydarâbâd'da basılmıştır (1307, 1317-1318, 1362). Kaynaklarda diğer bazı eserleri olduğu da kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, III, 357, 375; IV, 346-351; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XII, 170; a.m.f., *el-Menhelü's-sâfî*, III, 332; IV, 32; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, X, 335-336; a.m.f., *ez-Zeyl'âlâ Ref'el-l-İsr* (nşr. Cüde Hilâl — Muhammed Mahmûd Subh), Kahire 1966, s. 409, 430; Süyûtî, *Hüsnü'l-mu'hâdara*, I, 473; II, 185; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühûr*, I/2, s. 496, 518, 536, 603; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 40-41; Serkis, *Mu'cem*, I, 344; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 293; *İzâhu'l-meknân*, II, 507-508; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 558; Karatay, *Arapça Basmalar*, II, 594; Ziriklî, *el-A'âm*, IX, 335; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XIII, 338; Sezgin, *GAS*, I, 440-441.

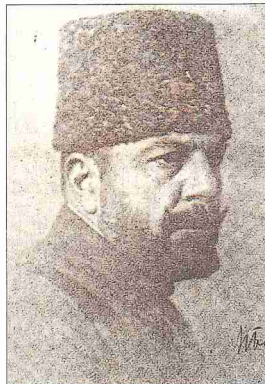
MUSTAFA UZUNPOSTALCI

CEMAL PAŞA

(1872-1922)

İttihat ve
Terakî Cemiyeti liderlerinden,
Bahriye nâzırı.

Asıl adı Ahmed Cemal olup 6 Mayıs 1872'de Midilli'de doğdu. Babası askerî eczacı Mehmed Nesib Bey'dir. Kuleli Askerî İdadisi'nden (1890) ve Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'den (1893) mezun olduk-

Cemal Paşa

tan sonra erkân-ı harbiyye tahsilini tamamlayarak erkânıharp yüzbaşısı rütbesini aldı (1895). Bir süre Seraskerlik Erkân-ı Harbiyye Dairesi Birinci Şubesi'nde ve İkinci Ordu'ya bağlı Kırkkilise İstihkâm İnşaat Şubesi'nde çalıştıktan sonra 1898 yılında Üçüncü Ordu'ya bağlı redif fırkası erkân-ı harbiyye reisi olarak Selânik'te görevlendirildi. Bu sırada Osmanlı İttihat ve Terakî Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen askerî teşkilatlanma faaliyetlerine semnati dıvmakla almadı.

1905 yılında binbaşı olan Cemal Bey, bölgede yoğunlaşan Jön Türklük faaliyetlerine ilgi duydu ve Ekim 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye oldu. 1908 Jön Türk ihtilâlinde sonra Osmanlı İttihat ve Terakî Cemiyeti'nin askerî kadrosu içerisinde dikkati çekti, cemiyet tarafından İstanbul'da siyasî durumu kontrol altında tutmak üzere gönderilen on kişilik heyette yer aldı. Daha sonra kaymakamlığa terfi etti ve Hey'et-i İslâhiyye âzası olarak Anadolu'ya gönderildi. 31 Mart Vak'ası üzerine İstanbul'a gelerek Ayastefanos'ta Hareket Ordusu'na ve bu ordunun İstanbul'daki harekâtına katıldı. İstanbul'da durumun kontrol altına alınmasından sonra Üsküdar'da mutasarrıf olarak görevlendirildi. Bu görevi sırasında aldığı sert tedbirler dikkati çekti.

Cemal Bey, Adana'da Ermeniler'in çıkardığı olaylar üzerine (14 Nisan 1909) vali ve "kuve-i mürettebe" kumandanı olarak oraya gönderildi. Olayların bastırılmasında ve sorumluların cezalandırılmasında başarı gösterdi. 1910 yılında hastalanarak İstanbul'a döndü. 1911'de Bağdat'a vali tayin edildi. Burada bilhassa Arap milliyetçilerinin faaliyetlerine engel olmak için yoğun çaba gösterdi. Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından 22 Temmuz 1912'de kurulan "büyük kabine" ile çalışmak istemediğinden istifa ederek İstanbul'a geldi. Kendi isteğiyle Balkan Savaşı'nda Konya Redif Fırkası kumandanı olarak görev aldı ve fırkası Pınarhisar'ında yenilince Çatalca'daki savunma hattına çekildi. Ekim 1912'de miralaylığa terfi eden Cemal Bey koleraya yakalandığı için İstanbul'a döndü. Kâmil Paşa kabinesi tarafından İttihatçılar aleyhine gerçekleştirilen takibat çerçevesinde büyük kabine aleyhine propaganda yaptığı iddiası ile Dîvân-ı Harb-i Örfî'ye teslim edildiyse de davası başlamadan